

שעור טו: תקון כלים

החלק האחרון של הפרק הרביעי עוסק בתיקון הכלים ביום טוב. בדרך כלל מדובר בו בכלים ואביזרים הנחוצים לצורך התקנת האוכל והסעודה. חלקם נועדו לצורך אוכל נפש באופן מיידי, כגון פתיחת אריזות שהאוכל מצוי בהם. חלקם 'מכשירי אוכל נפש', שנועדו לסייע בבישול ובהכנתו, כגון שפוד וכיריים שנועדו לבישול וצליה. כמו בנושאים אחרים בהלכות יום טוב, גם כאן הגבולות בין המותר והאסור פחות ברורים מאשר בשבת, מכיון שביום טוב פועל גורם ההיתר של 'צורך אוכל נפש' ו'שמחת יום טוב'. בנושא 'תיקון כלים' מצטרפים גם שני גורמים ייחודיים נוספים. האחד הוא המחלוקת המפורשת של התנאים אם 'מכשירי אוכל נפש' כלולים בהיתר, והשני הוא אי הבהירות הקיימת גם בהלכות שבת בגדרי איסור תיקון כלי. איסור הניזון משלשה מקורות לפחות: אב המלאכה מכה בפטיש. אבות המלאכה בונה וסותר. ואיסור דרבנן של 'עובדין דחול'.

א. פרק הכלים

חלקו השני של פרק רביעי במסכת ביצה עוסקת בכלים שבהם משתמשים לצורך הבישול ביום טוב. ההלכה הראשונה שבפרק, העוסקת בהולכת כדי יין ממקום למקום, היא מעין המשך והשלמה לנושא שנדון בסוף הפרק הקודם, המנעות מאוירה של שוק ומסחר, בעת חלוקת מזון הסעודה.

החל מן הסיפא של משנה א', ומתחילין בערמתה תבן אבל לא בעצים שבמוקצה, ועד סוף הפרק, עוסקות משניות הפרק בכל הכרוך בבישול וצליית האוכל ביום טוב.

המשניות הראשונות, מ'ערמת התבן' במשנה א', דרך איסוף העצים במשנה ב' ועד ביקוע העצים במשנה ג', עוסקות בעצי ההסקה שבהם משתמשים לבישול.

הסיפא של משנה ג' עוסקת בשימוש בפירות ש'בבית שנפתח' והיא נראית כעומדת בפני עצמה. להלן תידון משנה זו במפורט.

משניות ד', ה' ו-ו' עוסקות בעיקר בטיפול בכלים הנחוצים להבערה ובישול. משנה ד' – בתיקון הנר, ובמשנה ה' – בתיקון התנור והכיריים, החפצים והכלים המשמשים במלאכת הבישול: חתיכות חרס ונייר, חביות ובקעת שסומכים בהן את הקדירה.

משנה ו' עוסקת בקיסמים ופיסות קש המונחים לפני האדם ובחצרו. דנים בשימוש בהם לצורך חציצת השיניים, ובהדלקת האש. סביר להניח, שהקישור העיקרי בפרקנו הוא השימוש בקיסם להדלקה והזכרת השימוש לשיניים היא משנית.

משנה ז' דנה בהדלקת אש, ובליבון רעפים לצלות בהם. המשפטים האחרונים של המשנה עוסקים בהכנת המוקצה לשבת, ומהוים השלמה לכמה מהלכות מוקצה שנזכרו בפרקנו, כגון העצים שבמשנה א – ג, והקיסמים שבחצר במשנה ו.

כפי שכבר דובר בפרקים הקודמים, שיטת הסידור של הפרק הזה אינה על פי עקרונות מופשטים ובודאי לא על פי סדר המלאכות בל"ט מלאכות שבת או איסורים דרבנן. המשנה מתארת בדרך של אורח-חיים, את סדר הפעולות הכרוכות בבישול הסעודה ליום טוב, ומונה את המעשים האסורים והמותרים בתהליך הזה. לפיכך, מתערבבים במשנה, ובעקבותיה גם בסוגיות הגמרא, נושאים הלכתיים שונים. איסורי מלאכות, איסורי תיקון כלי,¹ איסור מוליד, וגם, כרגיל ביום – טוב, שאלות של הכנה, מוקצה ונולד.

ב. נושאי המשנה ההלכתיים

נעתיק את המשניות של הפרק ולצד כל הלכה שבמשנה נמנה את השאלות האיסוריות הנדונות בהקשרה בגמרא, במפרשים ובפוסקים

המביא כדי יין ממקום למקום לא יביאם בסל ובקופה אבל מביא הוא על כתפו או לפניו וכן המוליך את התבן לא יפשיל את הקופה לאחוריו אבל מביאה הוא בידו

- עובדין דחול – גנאי יום טוב – אזיל לחינגא ומתחילין בערמת התבן אבל לא בעצים שבמוקצה:
- מוקצה ומוקצה מחמת חסרון כיס.
- אין נוטלין עצים מן הסוכה אלא מן הסמוך לה.
- סתירת אהל

מביאין עצים מן השדה מן המכונס מן הקרפף אפילו מן המפוזר. איזהו קרפף? כל שסמוך לעיר דברי רבי יהודה רבי יוסי אומר כל שנכנסין לו בפותחת ואפילו בתוך תחום שבת.

- מוקצה, מחוסר הכנה.
- אין מבקעין עצים לא מן הקורות ולא מן הקורה שנשברה ביום טוב.
- מחוסר הכנה, מוקצה, נולד, ביטול כלי.²

משנה ביצה ד
משנה א

משנה ב

משנה ג

¹ בלשון הירושלמי: 'מכשיר כלי ביום טוב. (פ"ד ה"ג).
² עיי' ירושלמי כאן.

ג. בית מלא פירות – בין סותר למוקצה

כאמור לעיל, משנת 'בית מלא פירות' אינה מובנת בהקשרה בפרק. אין היא עוסקת בכלים המשמשים לבישול, אלא בפירות שהם האוכל עצמו, ואין דנים בהם בפרק זה.

ביצה לא ב

משנה: בית שהוא מלא פירות ונפחת, נוטל ממקום הפחת. רבי מאיר אומר: אף פוחת לכתחלה ונוטל. משנה זו היא הסיפא של משנת 'אין מבקעין עצים'⁷ המורה אילו עצים מותרים לשימוש להסקה ביום טוב, ובאיזה כלים מותר לבקע אותם. קדמו לה שתי משניות שעסקו בעצים שמותר להשתמש בהם לשם הסקה: 'ומתחילין בערמת התבן אבל לא בעצים שבמוקצה'⁸ ומשנת 'אין נוטלים עצים ... מביאין עצים ...'⁹ ניתן לשקול שני הסברים למשנה על פי ההקשרים הללו. אפשר שהמשנה הובאה לכאן בעיקר בגלל היתר השימוש בפירות, ולא בגלל בעית פחיתת הבית. השאלה היא אם הפירות הם מוקצה וכיצד אפשר להשתמש בהם. כפי שדנו קודם לכן בעצים המוקצים. אפשרות אחרת מתמקדת ברבי מאיר, שבאופן מפורש מתייחס לפחיתת הבית, ולא רק לפירות, ולפיכך מהוה המשנה נקודת מוצא לדיון בנושא של סתירה ובנין הבית. אם מסבירים כך, יש לומר שהמשנה קשורה למשנה שלפניה שעסקה בבקיעת העצים. ביקוע העצים דומה לפחיתת הבית, באשר זו מלאכה של שיבור וסתירה הנדרשת, בסופו של דבר, לצורך אוכל נפש.

המשניות הבאות שבפרק: 'אין פוחתין את הנר', 'אין שוברין את החרס', 'נוטל אדם קיסם משלפניו לחצוץ בו את שניו', ו'אין מלבנין את הרעפים', עוסקות גם הן בהתקנת כלים ביום טוב, ומן הסתם הן נגזרות אחרי משנתנו, בעקבות הדיון על הבית שנפחת.

במבט כוללני יותר ניתן לומר שהפרק עוסק בהתקנת צרכי הסעודה, בדברים שמעבר להתקנת האוכל עצמו. פרק שלישי, שהתחיל בצידה ושחיטה וסיים בחלוקת המנות, שקילה ומנין, התמקד ב'אוכל נפש' עצמו ואילו הפרק הנוכחי עוסק בצידוד שמסביב: אמצעי הבישול וכלים המשמשים בעת האכילה. במובן זה, משנת 'בית שנפחת' היא חריגה באשר היא עוסקת ב'פירות' ולא בעצי הסקה כמשניות שלפניה או בתיקון כלים, כמשניות שאחריה. מנקודת המבט הזאת, אפשר לומר שהמשנה הזאת הובאה לפרקנו בגלל הבית שנפחת ולא בגלל הפירות שבתוכו. ואכן,

אין מבקעין לא בקרדום ולא במגרה ולא במגל אלא בקופיץ. מלאכת טוחן,³ עובדין דחול, מלאכה במכשירי אוכל נפש.

בית שהוא מלא פירות סתום ונפחת נוטל ממקום הפחת ר' מאיר אומר אף פוחת לכתחילה ונוטל:

סתירת אהל, סתירת מבנה ארעי, מוקצה

אין פוחתין את הנר מפני שהיא עושה כלי ואין עושין פחמין ביום טוב ואין חותכין את הפתילה לשנים רבי יהודה אומר חותכה באור לשתי נרות: מלאכת מכבה. בנין כלים וגמר מלאכתם. תיקון כלי. נראה כמתקן.

משנה ד

אין שוברין את החרס ואין חותכין הנייר לצלות בו מליח.

ואין גורפין תנור וכירים אבל מכבשין.

תיקון כלי. איסור מכשירי אוכל נפש.⁴

ואין מקיפין שתי חביות לשפות עליהן את הקדרה.

בנין - או דומה לבנין.⁵

ואין סומכין את הקדרה בבקעת וכן בדלת.

מוקצה.

ואין מנהיגין את הבהמה במקל ביום טוב ור' אלעזר בר' שמעון מתייר:

עובדין דחול, נראה כמוליכה לשוק, או – המקל כמוקצה.⁶

משנה ה

משנה ו

רבי אליעזר אומר נוטל אדם קיסם משלפניו לחצוץ בו שניו ומגבב מן החצר ומדליק שכל מה שבחצר מוכן הוא וחכמים אומרים מגבב משלפניו ומדליק: הכנה, מוקצה.

אין מוציאין את האור לא מן העצים ולא מן האבנים ולא מן העפר ולא מן המים.

מוליד.

ואין מלבנין את הרעפים לצלות בהן.

תיקון כלי.

ועוד אמר רבי אליעזר עומד אדם על המוקצה ערב שבת בשביעית ואומר מכאן אני אוכל למחר וחכמים אומרים עד שירשום ויאמר מכאן ועד כאן:

הכנה, ברירה.

משנה ז

³ ע"י רשב"א, עבודת הקודש, בית מועד שער ב סימן ו' אות מט לגבי עצים דקים.

⁴ ולכן יש מתירים מפני שפוסקים כרבי יהודה במכשירי אוכל נפש. ע"י עבודת הקודש לרשב"א, בית מועד, שער ב סימן ו' אות נא.

⁵ לשון הירושלמי: 'משם בונה' (פ"ד ה"ד, סב ע"ד).

⁶ בתוספתא הלכה זו מופיעה יחד עם איסור יציאה בכסא, הסומא במקלו והרועה בתרמילו (פ"ג ה"ז) ונראה שזו הלכה שקשורה לנושא העובדין דחול.

⁷ ביצה פרק ד משנה ג

⁸ ביצה פרק ד סוף משנה א'.

⁹ ביצה פרק ד משנה ב'.

מוקצה. הסיבה להגביל רק 'כנגד הפתח' היא ככל הנראה לצמצם בסתירה.¹³

העתקת הסוגיה מאיסור סתירה לאיסור מוקצה של הלבנים לא פותרת את הבעיה, מכיון שהגמרא מעלה את בעית איסור מוקצה ומתקשה בהיתר להזיז את האבנים. מן הגמרא במסכת שבת¹⁴ הובאה מימרת רב נחמן להורות שלבנים המסודרות לבנין, אסורות משום מוקצה. במקרה שלפנינו המוקצה עלול להיות כפול – הלבנים מוקצות ואסור להזיזם, ועל כן גם הפירות שהגישה אליהם נחסמה מבעוד יום, יהיו מוקצים, גם אם הבית יפחת.

אמר רבי זירא: ביום טוב אמרו, אבל לא בשבת. תניא נמי הכי, רבי מאיר אומר: אף פוחת לתחלה ונוטל, ביום טוב אמרו אבל לא בשבת.¹⁵ מימרת רבי זירא יכולה להתפרש בשני אופנים. האופן הפשוט, כפי שהיא מובאת בגמרא, כתגובה לדיון הקודם. רבי זירא מגיב לקושית המוקצה המבוססת על דברי רב נחמן בלבנים סדורות. לדבריו, המוקצה אסור רק בשבת ולא ביום טוב. וכפירוש רש"י:

אמר רבי זירא ביום טוב - היתיר רבי מאיר כיון דמדרבנן הוא דאסור, ומשום שמחת יום טוב שרי, שהרי מותר בו אוכל נפש, אבל לא לשבת, משום טלטול כרב נחמן.

הרעיון שמוקצה נדחה מפני שמחת יום טוב וצורך אוכל נפש מתנגש עם האמור בסוגית הפתיחה של המסכת ב'ביצה שנולדה', אבל כבר הופיע מספר פעמים לעיל במסכת וכבר נדון שם בהרחבה.¹⁶ גם שאר הראשונים פירשו את דברי רבי זירא על פי הנחות הפתיחה של הסוגיה, ללא מלאכת סותר וכהתמודדות עם שאלת המוקצה הכפולה: האם

הגמרא פותחת את הדיון במשנתנו בהלכות סתירת אהלים.

ד. סתירת אהל

אמאי? והא קא סתר אהלא! אמר רב נחומי בר אדא אמר שמואל: באוירא דליבני. איני? והאמר רב נחמן: הני ליבני דאיתור מביניא שרי לטלטולינהו בשבתא, הואיל וחזי למזגא עליהו. שרגינהו ודאי אקצינהו. הגמרא אינה מקבלת את האפשרות שרבי מאיר מתיר לסתור בנין ממשי לצורך 'אוכל נפש' ביום טוב. מכיון שבנין וסתירה אינם כלולים במלאכות שהותרו לצורך אוכל נפש.

לעיל דנו באפשרות שהציעו התוספות,¹⁰ שמלאכת בונה תותר מדין 'מתוך שהותרה לצורך' כי ב'מגבן' יש איסור בונה והוא הותר לצורך אוכל נפש; מכיון שיש מקום להתיר הכנת גבינה ביום טוב, מתאפשר אגב כך להתיר את כל מלאכת בונה 'מתוך שהותרה לצורך'. לפיכך, יותר לאדם שנפל ביתו ביום טוב ואין לו מקום לשהות בו (ובודאי בסוכות, כשנפלה סוכתו), לבנות את ביתו בו ביום.¹¹ אבל לדעת רוב הראשונים, מלאכות שאינן מסדרת המלאכות הראשונה, שמלישה ועד בישול ואפיה, אינן כלולות בהיתר אוכל-נפש. לכן אין מקום להעלות על הדעת אפילו בהוה-אמינא שמותר לסתור בנין לצורך אוכל נפש.¹² עם זאת, יתכן שיש מקום לשקול לפרש במשנה את דברי רבי מאיר כפשוטם, שהוא מתיר סתירה לצורך אוכל נפש. בעיקר בשל הדוחק להעמיד את המשנה כדברי הגמרא בלבנים שאינן בנויות.

הירושלמי מגביל את מקום ההיתר, אך לא את סוג הבנין:

רבי מאיר אומר אף הוא פוחת כתחילה ונוטל, רבי בא ר' יהודה בשם שמואל ובלבד כנגד הפתח. נראה שהירושלמי אכן פירש שהמחלוקת בין חכמים לרבי מאיר נוגעת לדיון סתירה, ולא להלכת

ירושלמי ביצה
פרק ד הלכה ג
דף סב טור ג

¹³ כך משמע מן הסוגיה בירושלמי שבת, פ"ב ה"א, יג ג: בית הלל מתירין אף להחזיר רבי חנניא בשם רבי יוחנן היתיר סופו מפני תחילתו שאם אמר את שלא יחזיר אף הוא אינו פוחת ולא יפתח אף הוא ממעט בשמחת יום טוב אמר רבי אחא מחזיר בלבד שלא יחזיר כל צרכו א"ר יוסי בר בון כשאין שם פתח אבל אם יש שם פתח משתמש כנגד הפתח שבת קכד ב

¹⁴ כן הוא גם בירושלמי עירובין פ"ג ה"ג, כא א.

¹⁵ התוס' העירו על כך בד"ה אמר ר' זירא והפנו לדברי הריצב"א לעיל. האבני-נור חידש, שיש להבחין בין איסור טלטול מוקצה סתם, שנדחה מפני שמחת יום טוב, לבין איסור שימוש בדבר שאינו צורך תשמישו כלל, שהוא דומיא דאכילת מוקצה: שלא הותר גם לצורך אוכל נפש, כביצה שנולדה, וזו לשונו: "והנראה לי בזה דהא דאין כלי ניטל אלא לצורך תשמישו לאו איסור טלטול בלחוד הוא אלא דלצורך תשמיש שאינו מיוחד לו. הוה לי' מוקצה והוא כמו משתמש במוקצה. ודומה לאיסור אכילת מוקצה. ולא שייך להתיר איסור זה לצורך שמחת יום טוב. דזה כל האיסור אכילת מוקצה ביום טוב דאוכל נפש הוא ואסור" שו"ת אבני נור חלק או"ח סימן ריד ד.

¹⁰ תוס' שבת צה א' ד"ה והרודה. ועי' בשעורים על 'מתוך', ברירה וצידה, שבהם דנו בדעות הראשונים בשאלה אילו מלאכות נכללות בהיתר אוכל נפש.

¹¹ החת"ס בחידושו (ד"ה והאמר ר"נ) העלה את האפשרות להעמיד את משנתנו כדעה הסוברת שמלאכת בונה הותרה ביום טוב לצורך אוכל נפש. ודן בדברי הפני-יהושע שדן גם בפטור מאיסור סותר מפני שאינו 'על מנת לבנות'. הנחת היסוד של המפרשים היתה לדחות את האפשרויות הללו, כדי לבאר את הסוגיה באופן אחיד סביב נושא המוקצה תוך קבלת ההנחה הראשונית שאין מדובר בבית ממש בשל איסור סותר.

¹² לביור מקיף של שיטות הראשונים בשאלה אם יש מלאכת בנין וסתירה ביום טוב, עי' בשו"ת באר יצחק של רבי יצחק אלחנן ספקטור מקובנא. חלק אורח חיים סימן יג.

והתניא: מוידים חכמים לרבי מאיר בחותמות שבקרקע, שבשבת מתיר אבל לא מפקיע ולא חותך, ביום טוב מתיר ומפקיע וחותר!

הוא דאמר כי האי תנא, דתניא: חותמות שבקרקע מתיר, אבל לא מפקיע ולא חותר, אחד שבת ואחד יום טוב. ושבכלי, בשבת מתיר, אבל לא מפקיע ולא חותר. ביום טוב מתיר ומפקיע וחותר.

תרצת לך רישא, אלא סיפא קשיא!

הדיון בחלק הזה של הסוגיה הוא בדיני סתירה ביום טוב. הגמרא מציגה הבחנות בשלשה מישורים. החפץ: בין קרקע לבין כלים, הפעולה: בין התרה לבין הפקעה וחיתוך, והזמן: בין שבת לבין יום טוב.

הזיקה שהסוגיה יוצרת בין המשנה לבין סוגית החותמות מורה שהגמרא הבינה שהמחלוקת בסתירת החותמות קשורה למחלוקת התנאים במשנתנו בדבר פחיתת הבית. וכולה עוסקת בדיני סתירה בלא שום התייחסות לשאלות המוקצה.

שרשה של בעית כפל הפרשנות להלכת החותמות מצוי כבר בתוספתא, שם הובאה בתווח, בין הלכת כלים שנשברו, שאין מסיקין בהם ביום טוב לפי שאינן מן המוכן²¹ לבין הלכת קורע אדן (=אדם) את העור שעל פי חבית של יין ... ובלבד שלא יתכוין לעשות זינוק, אין פותחין לפסין סתומין, ורשב"ג מתיר.²²

הלכת כלים שנשברו עוסקת באופן ברור באיסור דבר שאינו מוכן, והלכת קריעת העור ופתיחת הלפסין, בתיקון כלי. ביניהם נמצאת הלכת החותמות:

מוידים חכמים לר' מאיר בחותמות שבקרקעות שמפקקין ומתירין ומפקיעין²³ אבל לא חותכין ובשבת מפקקין ומתירין אבל לא מפקיעין ולא חותכין ושבכלים בשבת מותר ואין צריך לומר ביום טוב.²⁴

הלכת החותמות יש לה זיקה משולשת, קודמת לה הלכת שברי כלים שהיא הלכה של מוקצה, עוקבת אחריה הלכת קריעת העור והפרדת הלפסין, שהיא הלכה של סתירה ובנין בכלים, והיא גם מהוה השלמה למשנה, שהרי היא פותחת ב'מודים חכמים לרבי מאיר' – בזיקה למשנת הבית שנפחת.

הליבני הוקצו כשסדרן דרך בנין, והאם הפירות הוקצו מכיון שהיו חסומים לגישה בין השמשות, בכניסת המועד.

אבל אפשר לפרש את דברי רבי זירא אחרת, שלא כדרך שיבוצם בסוגיה. יתכן, שרבי זירא אמר את דברו על המשנה עצמה, שהיא מתירה רק ביום טוב ולא בשבת, ומה שמותר, לדעת רבי מאיר, הוא הסתירה ולא המוקצה.¹⁷

להסבר זה משתלבת יפה הראיה מן הברייתא, המצטטת את דברי רבי מאיר עצמו, שהבחין בין שבת לבין יום טוב, מבלי להזכיר כלל בעיה של מוקצה, אלא כהמשך ישיר לדבריו במשנה, שכפי שכבר הוסבר לעיל, ניתנת להתפרש בפשוטה כהלכת סותר.

למרות שעורך הסוגיה הביא את דברי רבי זירא כחלק מהשקלא וטריא על המוקצה. לא הסתיר גם הוא את האפשרות לפרש את המשנה ואת מחלוקת רבי מאיר וחכמים בנושא הסתירה עצמה. שכן מיד בהמשך הסוגיה נדונה מלאכת סותר בהפקעת חותמות. יתכן שרבי זירא לא קיבל כלל את הנחת הפתיחה של הסוגיה, שאם מדובר בבית בנוי הריזו זו סתירה אסורה. אם מפני שגם סתירה מדאורייתא מותרת ביום טוב לשם שמחת יום טוב. או מפני שאין כאן בכלל סתירה מדאורייתא. לנוכח העובדה שאין זה 'סותר על מנת לבנות' אלא 'מלאכת סילוק' שאינו צריך לגופה,¹⁸ ולכן היא מותרת מדאורייתא, ונדהית מפני שמחת יום טוב וצורך אוכל נפש.¹⁹

הפקעת חותמות

המשך הסוגיה אף הוא עוסק במלאכת סותר:

אמר שמואל: חותמות שבקרקע מתיר, אבל לא מפקיע ולא חותר. שבכלים מתיר, ומפקיע, וחותר. אחד שבת ואחד יום טוב.

מיתבי: חותמות שבקרקע, בשבת מתיר אבל לא מפקיע ולא חותר, ביום טוב מתיר ומפקיע וחותר.²⁰ הא מני? רבי מאיר היא, דאמר: אף פוחת לכתחלה ונוטל. ופליגי רבנן עליה, ואנא דאמרי כרבנן. ומי פליגי רבנן עליה בחותמות שבקרקע?

¹⁷ השוה גם להבאת דבריו של רבי זירא בסוגיה מקבילה בעירובין לד ב.

¹⁸ עיי' בסוגית כיבוי הנר בשבת לא ב, בענין סותר שלא על מנת לבנות. וסותר בפתיחה שהוא על מנת לבנות.

¹⁹ בכל אופן נצטרך להסביר שיש איסורי דרבנן שנדחים מפני אוכל נפש ושמחת יום טוב. אבל בזה אין חידוש. החידוש היותר-גדול הוא באיסור מוקצה, כי בו נאמר במפורש בתחילת המסכת שהוא אינו נדחה מפני שמחת יום טוב, בכיצה שנולדה.

²⁰ רש"י ביצה דף לא עמוד ב: אלמא: חותמות הקשורים אין בהן משום סתירה מדאורייתא, ובשבת מדרבנן הוא דאסור

²¹ תוספתא ביצה ג יא

²² תוספתא ביצה ג יג

²³ מפקיעין מובנו שוברים. (תשובות רב נטרונאי גאון מהד.

ברודי, תי"ח).

²⁴ ברייתא זו מצוטטת בירושלמי גם בהקשר של מלאכת קושר ומתיר (שבת פרק ט"ו ה"ב), וגם בהקשר של תיקון כלים (שבת פרק כ הלכה ה).

שיטת רבי נחמיה בשבת שבת ויום טוב

העמדת המשנה כרבי נחמיה מעבירה את המוקד לשאלה של מוקצה. זו העמדה דחוקה במקצת, מכיון שלא נראה שהמחלוקת בין התנאים והסוגיה כולה, מתנהלת סביב הכלי שבו משתמשים להפקעה ולחיתוך. ההכרח לעבור למישור הזה נובע מכך שהגמרא לא מצאה מקור לדעה האוסרת מדין סתירה. ולכן היא נזקקת לשיטת רבי נחמיה באיסור טלטול כלים.

הא מני? רבי נחמיה היא, דאמר: כל הכלים אין ניטלין אלא דרך תשמישן. אי רבי נחמיה מאי איריא שבת? אפילו יום טוב נמי! וכי תימא: שניא ליה לרבי נחמיה בין שבת שבת לשבת יום טוב, ומי שניא ליה? והתני חדא: מסיקין בכלים ואין מסיקין בשברי כלים, ותניא אידך: מסיקין בין בכלים בין בשברי כלים, ותניא אידך: אין מסיקין לא בכלים ולא בשברי כלים. ומשני: לא קשיא; הא רבי יהודה, הא רבי שמעון, הא רבי נחמיה!²⁵

תרי תנאי ואליבא דרבי נחמיה.

הזיהוי של איסור טלטול כלים עם המונח 'שבות' ולא עם המונח 'מוקצה' הוא מאד משמעותי. זהו הקשר ייחודי לסוגייתנו, והוא נובע מכך שרבי נחמיה הובא לכאן כהסבר לאיסור החיתוך וההפקעה של החותמות. באופן פשוט, אי אפשר לומר שזהו איסור מוקצה – שהרי אין שום טעם לנהל דיון על איסור הפקעה וחיתוך, כשסיבת האיסור אינה אלא בעית מוקצה. מאופן הצגת הדברים כ'שבות' נובע, שאיסור ההפקעה והחיתוך הוא איסור שבות, הנובע מאיסור שאיננו 'מוקצה' הכללי, אלא מאיסור מוגדר ומצומצם יותר: איסור שימוש בכלים 'שלא לצורך', שנפרט בהרחבה במסכת שבת, בפרק כל הכלים.²⁶ עדיין, לא פשוט להבין כיצד העבירו את איסור הטלטול לאיסור חיתוך, אבל עדיין נוח יותר להבין זאת כאיסור שבות, שהוא שם כללי לדברים שנאסרו בשבת ויום טוב אף על פי שאינם מלאכות. השבות של ההפקעה והחיתוך יכולה לנבוע מן המעשה עצמו, ויכולה לנבוע מן הכלים המשמשים למלאכה זו, אלא שמשניתן לה השם שבות, האיסור חל על הפעולה כולה, והיא מנותקת מן הסיבה הראשונה שאסרתה. כדוגמת האיסור לרכב על הסוס שמא יקטוף זמורה'. המרחק בין קטיפת הזמורה לרכיבה על הסוס הוא גדול למדי, ובכל זאת די בכך, בעיני

הגמרא, להצדיק את איסור השבות. וכן הדבר גם ביחס שבין טלטול הסכין לבין איסור השבות.²⁷

אי הבהירות הקיימת בסוגית הגמרא בשאלה מה יסוד האיסור וההיתר בבית שנפחת ובחותמות שבקרקע, מיתרגמת למחלוקת ראשונים בפרשנות הסוגיה, הן בהיבט המוקצה שבה והן בהיבט איסור הסתירה שבה. דוגמה לאי הבהירות הזאת נראה בשו"ת אבני נזר, שמסכם גם חלק מדיוני הראשונים שקדמוהו:

הנה במסכת ביצה (דף ל"א ע"ב) באוירא דליבני משמע מר"ן שם במשנה דאין בסתירתו איסור רק משום טלטול. אך דעת הריטב"א עירובין (דף ל"ד ע"ב) דיש באוירא דליבני איסור סתירה דרבנן. ואוירא דליבני היינו לבנים בלא טיט. וכן משמע בתוס' ביצה שם בדיבור המתחיל אמר ר' זירא דמכאן ראי' דטלטול מוקצה התיירו משום אוכל נפש. וקשה דהא קיימא לן כרבנן דאסרו. וצריך לומר דרבנן אוסרים משום סתירה.

ובצל"ח שם כתב דהא דמודו רבנן בחותמות שבקרקע ביום טוב חותך ומתירים סתירה דרבנן משום שמחת יום טוב. ובאוירא דליבני אוסרים. היינו משום דבאוירא דליבני איכא שני שבותים. דמלבד איסור סתירה יש איסור טלטול מוקצה יעוין שם.

בסופו של דבר נאלץ האבני-נזר לשלב את שני איסורי השבות כדי לכונן איסור תקף ליום טוב – רק הצירוף של איסור מוקצה ועמו איסור סתירה, שכל אחד מהם בפני עצמו נדחה מפני יום טוב, יכול לדעתו להוות גורם האיסור בסוגיה. דרך הילוכו הוא מצביע על הקושי לבסס את האיסור על אחד משני הרכיבים ומראה את מחלוקת הראשונים בפרשנות שני האיסורים הנובעות מהגישה האמביוולנטית של הגמרא, הן לאיסור מוקצה והן לאיסור סתירה ביום טוב, במקומות שונים במסכת.

ה. תיקון הנר והפתילה

המשניות הבאות בפרק עוסקות באופן ישיר בתיקון כלים, הנושא הראשון הוא התקנת הנר והנושא השני הוא מקום הבישול, הכיריים והתנור. אין פוחתין את הנר מפני שהוא עושה כלי. ואין עושין פחמין ביום טוב. ואין חותכין את הפתילה, רבי יהודה אומר: חותכה באור.

²⁷ בעיה דומה קיימת בסוגית העירוב שהונח במגדל נעול ואבד המפתח. אולם שם אין הגמרא משתמשת כלל במונח שבות. ומעמידה כמו כאן, לפי פירושם של אבני ורבא, את המקרה של המגדל בקשר שמצריך סכין לפתחו. והאיסור הוא אליבא דרבי נחמיה.

²⁵ השוה שבת קכד ב. זהו קטע סוגיה שהיה מונח לפני בעלי סוגייתנו והביאוהו מן המוכן, כדי להוכיח שרבי נחמיה סובר גם שבות ביום טוב.
²⁶ לעיל בשעור 2.

אמר ליה אביי: ממאי? דלמא עד כאן לא קאמר רבי מאיר התם אלא דחזי לקבולי ביה מידי, אבל הכא למאי חזי? לקבולי ביה פשיטי.

איכא דאמרי, אמר רב יוסף: רבי אליעזר ברבי צדוק היא, דתנן: אלפסין חרניות טהורות באהל המת וטמאות במשא הזב, רבי אליעזר ברבי צדוק אומר: אף טהורות במשא הזב, לפי שלא נגמרה מלאכתן.

אמר ליה אביי: דלמא עד כאן לא קאמר רבי אליעזר ברבי צדוק התם אלא דחזי לקבולי ביה מידי,

אבל הכא למאי חזי? לקבולי ביה פשיטי.

ההצעה של רב יוסף, לקשור את דין גמר כלי לטהרות עם איסור תיקון כלי ביום טוב, נדחית על ידי אביי, לא מסיבה עקרונית, אלא בשל הבדלים בצורת ושימוש הכלים המסוימים שאותם ביקש רב יוסף להשוות.

תנו רבנן: אין פוחתין את הנר, ואין עושין אלפסין חרניות ביום טוב, רבן שמעון בן גמליאל מתיר באלפסין חרניות.

מאי חרניות? אמר רב יהודה: ערניות. מאי ערניות? אמר אביי: צעי חקלייתא.

מסתבר שהצעתו של רב יוסף לכרוך את דין פחיתת הנר עם דין האלפסין החרניות מבוססת על הברייתא, בדעת תנא קמא, ואילו הדעה המבדילה ביניהם, דעתו של אביי, מעוגנת בחילוק של רבן שמעון בן גמליאל.³³

ז. איסור חיתוך הפתילה

דין חיתוך הפתילה לשנים מצריך הסבר, מה בין חיתוך בסכין לבין חיתוך באור.

ואין חותכין את הפתילה לשנים.

מאי שנא בסכין דלא דקמתקן מנא, באור נמי קא מתקן מנא! תני רבי חייא: חותכה באור בפי שתי נרות.

לפי תשובת הגמרא, ההבדל אינו בתוצר של החיתוך אלא באופן העשות המלאכה. בין אם חותכה באור ובין אם חותכה בסכין יחשב הדבר לתיקון כלי. אולם אם זה נעשה בפי הנרות, זו אינה דרך החיתוך המתקנת כלי, אלא נראית כהדלקה בעלמא.³⁴

³³ אין זהות גמורה בין הדעות בברייתא לבין החילוקים של האמוראים בגמרא, אולם עצם רעיון ההשוואה והניגוד בין הנרות לבין האלפסים מונח כבר במחלוקת התנאים שבברייתא.

³⁴ רש"י ד"ה בפי. עי' ברשב"א שדן ביחס בין המשנה לבין דברי רבי חייא ותיקון גירסת המשנה כדי ליצור בידול בין לשון המשנה לבין מה שנתחדש בברייתא של רבי חייא. לדעת הרשב"א, לא די בכך שנראה שינוי, אלא צריך ממש להדליק את שתי הפתילות בשני הנרות, כדי שתחשב לדרך הדלקה ולא לתיקון הפתילות.

משנה זו דומה למשניות בפרק 'במה מדליקין' במסכת שבת העוסק כולו בדיני הדלקת הנרות לשבת ויום טוב.²⁸

ההבדל העיקרי במיקוד המשניות הוא שבשבת מדובר על מגבלות בהדלקת הנר בערב שבת, הנובעים מחששות לשימוש לא-תקין בשבת, ועל כיובי בשבת עצמה לצורך, ואילו במסכת ביצה, מדובר בהדלקת הנר ביום טוב, שהרי היא מלאכת הבערה, שהותרה לצורך אוכל נפש וגם שלא לצורך.

המשנה דנה בשלשה חלקים של כלי הבערה: הנר, הפחמים והפתילה. בכל אחד מהם קיים ממד של תיקון. הנר על ידי פחיתתו, הפחמים על ידי כיובי והפתילה בדרך של חיתוך. המשנה אינה מבארת מהו האיסור שבפחיתת הנר. בפחמים אפשר לומר שזו מלאכת כיובי ובפתילה, מחתך. הנר עצמו, יכול להיות בונה – אם יש בנין בכלים. אבל נראה, שכוונת המשנה אינה להציג שלשה אבות מלאכות שונים המתחלפים בין כל אחד מן הפריטים שבמשנה, אלא היבטים שונים של איסור אחד – איסור תיקון כלי. יתכן, שאיסור זה ביום טוב אינו 'מלאכה' אלא שבות, ויתכן שהוא נכלל ב'כל מלאכת עבודה לא תעשו' – אך לא במתכונת של ל"ט אבות מלאכות, אלא כתוצאה מכך שזו 'עבודה' של תיקון כלי, ולא 'מלאכת הנאה'.

ו. פחיתת נר כתיקון

הנושא הראשון שבו עוסקת הגמרא ביחס למשנתנו הוא השאלה מה מגדיר תיקון הנר ועשייתו לכלי.

מאן תנא דפחיתת נר מנא הוא?

הראשונים נחלקו בפירוש 'פחיתת נר'. לפי הרמב"ם, זו הפרדה של שני נרות חרס שהיו דבקים זה לזה, לשתי יחידות נפרדות,²⁹ רש"י מתאר זאת כעיצוב החרס בעודו רך, לעשות בו בית קיבול וכן פסק השלחן-ערך,³⁰ ואילו התוספות מפרשים שזו הוצאת המילוי הזמני שניתן בתוך כלי החרס בעת אפייתו בתנור, כדי לשמר את צורת הנפח שלו.³¹

בגמרא, ביקש רב יוסף להקביל את דין פחיתת הנר בשבת לדין תיקון כלי חרס בטהרות: אמר רב יוסף: רבי מאיר היא. דתניא: כלי חרס מאימתי מקבל טומאה משנגמרה מלאכתו, דברי רבי מאיר, רבי יהושע אומר: משיצרפו בכבשן.³²

²⁸ במיוחד משנה ד' המתארת את תיקון הנר, ומשנה ה' העוסקת בכיובי.

²⁹ רמב"ם הלכות יום טוב ד ח.

³⁰ שו"ע או"ח תקיד ז.

³¹ ד"ה אין פוחתין.

³² כלים פרק ד' משנה ד' – סתמה כרבי יהושע. ונחלקו בה גם רבי יוחנן ורבי ליקש במחלוקתם המפורסמת בכבא מציעא פד א.

מחית פתילה

אמר רב נתן בר אבא אמר רב: מוחטין את הפתילה ביום טוב. מאי מוחטין? אמר רב חנינא בר שלמיא (משמיה דרב): לעדויי חושכא. תני בר קפרא: ששה דברים נאמרו בפתילה, שלשה להחמיר ושלשה להקל. להחמיר: אין גודלין אותה לכתחלה ביום טוב, ואין מהבהבין אותה באור, ואין חותכין אותה לשנים. להקל: ממעכה ביד, ושורה בשמן, וחוטכה באור בפי שתי נרות.³⁵ דיני הפתילה מורים על כך שאסור להתקינה ביום טוב, אלא אם כן הדבר נעשה שלא בדרך של תיקון. לא מבואר מן הגמרא מה טיבו של התיקון, אם זו מלאכה גמורה מדאורייתא בפני עצמה, כגון כיבוי על מנת להבעיר, או מלאכה ייעודית – תיקון כלי, כסוג של בונה, למאן דאמר יש בנין וסתירה בכלים, או שבכלל אין כאן מלאכה אלא רק איסור שבות.

ח. איסור עשית פחמין

איסור עשית פחמין מעורר דיון בשאלה מדוע הוא נחשב בכלל לצורך יום טוב: ואין עושין פחמין. פשיטא, למאי חזי! תני רבי חייא: לא נצרכה אלא למוסרין לאוליירין³⁶ לבו ביום. ובו ביום מי שרי? כדאמר רבא: להזיע, וקודם גזרה, הכא נמי להזיע וקודם גזרה³⁷. המסקנה שמדובר בפחמים להסקה בבתי מרחץ, בתקופה שקדמה לאיסור הזעה וסגירת המרחצאות. האיסור עצמו אינו מוסבר, ונראה שהוא כלול באיסור תיקון כלי שברישא.³⁸

ט. אביזרי בישול

המשנה הבאה עוסקת בהלכות הכלים המשמשים במלאכת הבישול על הכיריים ובתנור. אין שוברין את החרס, ואין חותכין הנייר לצלות בו מליח, ואין גורפין תנור וכירים,³⁹ אבל מכבשין. ואין מקיפין שתי חביות לשפות עליהן את הקדרה, ואין סומכין את הקדרה בבקעת, וכן בדלת, ואין מנהיגין את הבהמה במקל ביום טוב, ורבי אלעזר ברבי שמעון מתיר. רשימת המעשים המנויה במשנה אינה יכולה להכלל תחת מכנה משותף איסורי אחד. החלק

הראשון, עוסק בתיקון כלים וחפצים שונים בתהליך הבישול, עד לסמיכת הקדרה בבקעת. דין סמיכת הדלת בבקעת הוא המשך דין סמיכת הקדרה.

הנהגת הבהמה במקל אינה שייכת לקבוצה זו כל ועיקר. רש"י מסביר שהנושא המשותף להנהגת הבהמה ולמה שלפניה הוא השימוש בעץ. ובשלב זה, הנימוק האיסורי המשותף להם הוא שהעץ אינו מוכן לשימוש מערב יום טוב. לחלופין, אם הסבר האיסור הוא מצד העובדין דחול שבהובלת הבהמה, הקשר עם ההלכות האחרות שבבמשנה פחות, ויש לקשור זאת, כדלעיל, עם הלכות אחרות בפרק.

בכל אופן עיקרה של המשנה הוא קבוצה של מלאכות ופעולות הקשורות לתקנת הבישול בכיריים ובתנור, אין להן מכנה משותף מבחינה איסורית, שכן מצטרפים גם 'תיקון כלי', גם 'דומיא דבנין', גם איסור השימוש בדבר שאינו מוכן

י. איסור תיקון כלים

מאי טעמא? משום דקא מתקן מנא. לא ברור מן הגמרא, על מה מוסבת שאלת 'מאי טעמא'. אבל לכל הפחות זה הסבר לאיסור שבירת החרס, ועמו גם חיתוך הנייר הדומה לו. מכיון שדין תנור וכיריים נדון בהמשך – אפשר להניח שדברי הגמרא מתייחסים רק לשני הפריטים הראשונים במשנה.

יא. טיפול בתנור וכיריים ביום טוב

ואין גורפין תנור וכירים. תני רב חייא בר יוסף קמיה דרב נחמן: ואם אי אפשר לאפות אלא אם כן גורפו מותר. דביתוהו דרבי חייא נפל לה אריחא בתנורא ביומא טבא. אמר לה רבי חייא: חזי דנאנא רפתא מעלייתא בעינא. אמר ליה רבא לשמעיה: טוי לי בר אוזא, ואזדהר מחרוכא. אמר ליה רבינא לרב אשי: אמר לן רב אחא מהוצל דמר שרקין ליה תנורא ביומא טבא. אמר ליה: אגן ארקתא דפרת סמכין. והני מילי הוא דצייריה מאתמול. אמר רבינא: וקטמא שרי. רש"י מסביר שלפנינו מחלוקת התנאים בדבר מכשירי אוכל נפש. משנתנו היא כדעת רבנן, שמכשירי אוכל נפש אסורים, ואילו האמורים פסקו כרבי יהודה, ולכן הם מתירים כשיש להם צורך אוכל נפש בדבר.⁴⁰

³⁵ מקביל לתוספתא פ"ג הכ"א
³⁶ רש"י: מחמי חמין ומרחצאות.
³⁷ אחרי הגזירה לא היה עוד שימוש בפחמים.
³⁸ בתוספתא נאמר במפורש שאסור לעשות פחמין אפילו לבו ביום (פרק ג הלכה יד)
³⁹ רש"י מסכת ביצה דף לב עמוד ב
⁴⁰ בדומה לזה גם בירושלמי, מסופר על רבי חייא שהדריך את בתו לגרוף את התנור או לכבשו. (פ"ד ה"ד)

שתפרץ אורת היום-טוב ויהיה לחולין, הקפידו חכמים על שמירת איסורים ביום טוב אף על פי שהם איסורים מדרבנן בלבד, וגם במקום אוכל נפש. והרי זו עוד דוגמה לכך שמחמירים ביום טוב יותר מאשר בשבת, ודווקא במקומות שאינם מלאכה גמורה.

טלטול מלמעלה למטה והיפוכו

אמר רב יהודה: האי מדורתא,⁴² מלמעלה למטה שרי, מלמטה למעלה אסור. וכן ביעתא, וכן קדרה, וכן פוריא, וכן חביתא.

לפי רש"י, מדובר כאן על איסור בניית אהל, או – הראות כבונה אהל. כל צורת סידור שבה נוצרות דפנות וגג, ובתווך חלל. לכן יש לשנות בסדר הנחת הדברים. האיסור הרחב הזה צומצם על ידי הרמ"א רק למקרה שבו צריך את החלל התחום בין הדפנות והמכסה שנוצר. כגון בכיצים – מדובר בסידורן כמערכה על מנת להניח מקור אש ביניהם ולבשלן כן.⁴³ הסיבה לכך היא שהמפרשים והפוסקים השוו בין דיני שבת ויום טוב באיסור בניה ואיחוד אותם למכלול אחד, בסימן שט"ו רוכזו בטור ואחריו בנושאי הכלים ובשלחן-ערוך הלכות בנין אהל בשבת. ההלכה של 'מדורתא' היא הלכה שתרמה מסכת יום טוב לשבת, והיא מצויה בתוך סעיף א' בסימן תק"ב, בתוך ההלכה של סידור המערכה של העצים על האש. האבחנה בין שתי הגישות נשמרה בסידור ההלכות, הלכת סידור המדורה, ועמה גם הקדירה והביצים, נמצאת בצורתה זו ביום טוב, לא תחת פרק שעוסק בבנין אלא תחת הנושא של ארגון הבישול.

נראה שקיים גם שוני מהותי בין שתי המערכות, הסידור של האהל בשבת מצריך תנאי שפריסת האהל תהיה לצורך האויר שבפנים. אבל ה'דומיא דבונה' של עצי המערכה, אינו מייחס חשיבות לחלל שבאמצע, אלא להצבה המסודרת של הרכיבים לשימושם באופן הזה, שהוא עצמו נושא אופי של בניה. יצירת הזיקה בין הלכות בניית אהל בשבת לבין דין הראות כבנין ותיקון ביום טוב, חייבה לאחד את שתי המערכות, ולכן הועבר העקרון שצריך תנאי של חלל שימושי בתווך, גם למדורה ונגזרותיה ביום טוב.

כאן מתעוררת השאלה מה תהיה ההלכה בכל המקרים האחרים הנדונים במשניות. האם אמרין שלדעת רבי יהודה והפוסקים כמותו, יותרו גם כל שאר האיסורים במשניות אלו, שתיקון מנא הותר לצורך אוכל נפש? האם כל ההלכות במשניות שבהן נאסר תיקון מנא, הן רק אליבא דרבנן והאם ניתן להסיק מכך שסתמו משניות כרבנן, שאין הלכה כרבי יהודה. או שמא קוי המתאר של המחלוקת בין רבי יהודה לחכמים אינם כה חדים, ויש גוני ביניים שבהם רבי יהודה אסר ומודה לחכמים או שחכמים מתירים ומודים לרבי יהודה.⁴¹

יב. אהל קבוע ואהל ארעי

הקפת החביות, דהיינו סידור מקום הנחת הקדירה על גבי הכירה, מתפרשת בגמרא כאיסור משום בונה. מדובר בבנין בכלים, ובבנין ארעי שאינו לעומד להתקיים, ובכל זאת אסרוהו במשנה:

ואין מקיפין שתי חביות.

אמר רב נחמן: אבנים של בית הכסא מותר לצדדן ביום טוב. איתביה רבה לרב נחמן: אין מקיפין שתי חביות לשפות עליהן את הקדרה אמר ליה: שאני התם, משום דקא עביד אהלא.

אמר ליה רבה זוטא לרב אשי: אלא מעתה, בנה אצטבא ביום טוב דלא עביד אהלא, הכי נמי דשרי? אמר ליה: התם בנין קבע אסרה תורה, בנין עראי לא אסרה תורה, וגזרו רבנן על בנין עראי משום בנין קבע. והכא, משום כבודו לא גזרו ביה רבנן. מסקנת הגמרא היא שאהל בבנין קבע אסור מן התורה ולכן גם חכמים לא יכולים להתירו, אבל אהל ארעי מותר מדאורייתא ונאסר רק מדרבנן, והם התירו משום כבודו. לא מובן, אם התירו לתקן בשבת מושב בית הכסא משום כבודו של אדם, מדוע לא להתיר מושב הקדרה לצורך אוכל נפש ביום טוב.

החילוק יכול להיות חילוק במידת הנחיצות והחשיבות של ההיתר. אפשר היה לומר ש'גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה' חמור מ'שמחת יום טוב'. אבל הדבר תמוה, שהרי ה'לא תעשה' שנדחה מפני כבוד הבריות הוא רק ה'לאו ד'לא תסור' כלומר, רק איסורי דרבנן, ואילו 'אוכל נפש' מהני גם לדחות איסורי תורה ביום טוב, וכיצד אפשר לומר שכוחו פחות?

האפשרות האחרת היא לומר שיש הבדל בין היתר שמחת יום טוב להיתר כבוד הבריות דווקא מפני הרוחב של היתר שמחת יום טוב. מכיון שבשם שמחת יום טוב והיתר אוכל נפש נוצר חשש

⁴² רש"י מסכת ביצה דף לב עמוד ב: האי מדורתא – היסק גדול שעושים לפני שרים כדרך בנין, עושין לו כתלים מארבעה רוחות, וסודרין עצים למעלה, ודומה לאהל.

⁴³ משנ"ב תקב ב. או שישאר אויר ביניהם כדי שלא יתעפשו (ט"ז או"ח שטו ה)

⁴¹ עי' לקמן הדין במכשירי אוכל נפש.

יג. משנת קיסם והדלקת אש

המשנה הבאה עוסקת בהדלקת האש. גם היא, מכילה סוגים שונים של איסורים, ממוליד ומוקצה ועד מתקן כלים.

רבי אליעזר אומר: נוטל אדם קיסם משלפניו לחצוץ בו שיניו, ומגבב מן החצר ומדליק, שכל מה שבחצר מוכן הוא. וחכמים אומרים: מגבב משלפניו ומדליק. אין מוציאין את האור לא מן העצים ולא מן האבנים ולא מן העפר, ולא מן הרעפים ולא מן המים. ואין מלבנין את הרעפים לצלות בהן.

משנה זו מורכבת משני נושאים, הרישא עוסקת בקיסם, ובשאלת מוקצה של קיסמים שבחצר. הסיפר עוסקת בהבערת האש. והיא מחדשת שאסור להוליד אש חדשה. איסור ליבון הרעפים נובע מאיסור בנין הכלים ותיקונם.

יד. קטימת קשים וקיסמים

פרק הסוגיה העוסק בטיפול בקש ובקיסמים נע בין איסור דאורייתא שמחייב חטאת ועד איסור קל דרבנן או היתר גמור.

אמר רב יהודה: אכלי בהמה אין בהן משום תקון כלי. איתביה רב כהנא לרב יהודה: מטלטלין עצי בשמים להריח בהן, ולהניף בהן לחולה, ומוללו ומריח בו. ולא יקטמנו להריח בו, ואם קטמו פטור אבל אסור.⁴⁴ לחצוץ בו שיניו לא יקטמנו, ואם קטמו חייב חטאת.⁴⁵

אמר ליה: השתא פטור אבל אסור קא קשיא לי, חייב חטאת מבעיא? אלא, כי תניא הריח בקשין. קשין בני מלילה נינהו? חסורי מחסרא והכי קתני: מוללו ומריח בו, קוטמו ומריח בו. במה דברים אמורים ברכין, אבל בקשין לא יקטמנו, ואם קטמו פטור אבל אסור. לחצוץ בו שיניו לא יקטמנו, ואם קטמו חייב חטאת.

תני חדא: קוטמו ומריח בו, ותניא אידך: לא יקטמנו להריח בו! אמר רבי זירא אמר רב חסדא: לא קשיא; הא ברכין, הא בקשין.

מתקיף לה רב אחא בר יעקב: בקשין אמאי לא? מאי שנא מהא דתנן: שובר אדם את החבית לאכול ממנה גרוגרות, ובלבד שלא יתכוין לעשות כלי!⁴⁶ ועוד, הא רבא בר רב אדא ורבין בר רב אדא דאמרי תרווייהו: כי הוין בי רב יהודה, הוה מפשח ויהיב לן אלותא אלותא, אף על גב דחזיא לקתתא דנרגי וחציני!

ביצה לג ב

רש"י ביצה דף לג עמוד ב

לא קשיא; הא רבי אליעזר, הא רבנן. דתניא, רבי אליעזר אומר: נוטל אדם קיסם משלפניו לחצוץ בו שיניו, וחכמים אומרים: לא יטול אלא מאבוס של בהמה. ושון שלא יקטמנו, ואם קטמו לחצוץ בו שיניו ולפתוח בו הדלת, בשוגג בשבת חייב חטאת, במזיד ביום טוב סופג את הארבעים, דברי רבי אליעזר.

וחכמים אומרים: אחד זה ואחד זה אינו אלא משום שבות. רבי אליעזר דקאמר התם חייב חטאת הכא פטור אבל אסור, רבנן דקא אמרי התם פטור אבל אסור הכא מותר לכתחלה.

ולית ליה לרבי אליעזר הא דתנן: שובר אדם את החבית לאכול ממנה גרוגרות, ובלבד שלא יתכוין לעשות כלי? אמר רב אשי: כי תניא הריח במוסתקי.

מהו האיסור בקטימת קיסם על מנת להשתמש בו לחוץ שיניו? הרמב"ם מונה אותו בתוך מלאכת מחתך⁴⁷ ומקורו, במאמר רב אשי⁴⁸ במסכת שבת: 'אי קפיד אמשחתא חייב משום מחתך'.⁴⁹ וכן משמע בדברי רבי שמעון בן לקיש שם: 'קוטם חייב משום מחתך', ומקבילות נוספות. המגיד משנה תמה על הרמב"ם שפסק כך לאיסור דאורייתא, שהרי מסוגיינתו משמע שזו רק דעת רבי אליעזר. וכן מפורש בדברי רש"י:

אינו אלא משום שבות - דקטימה תקון כלאחר יד הוא, ולא תקון מעליא הוא אלא אם כן מחתכו וממחקו בסכין, והשתא קא מהדר לתרוצי קושיא דלעיל, הא דתני לעיל בקשין לא יקטמנו להריח, ר' אליעזר דאמר בקוטם לכלי חייב חטאת - הכא גבי קוטם להריח פטור אבל אסור, גזירה שמא יקטמנו לכלי, והא דרב יהודה דמפשת להריח - כרבנן, דאמרי בקוטם לכלי פטור אבל אסור, הכא להריח - מותר לכתחילה.

לשיטת רש"י יש לחלק בין הקטימה בסוגיינתו שנעשית 'כלאחר יד', לבין הקטימה המתוארת כחייב מחתך במסכת שבת, שנעשית באופן מדויק בעזרת סכין, והיא אסורה מדאורייתא, גם לחכמים.⁵⁰

יש לתת את הדעת גם להערת הפתיחה של הסוגיה, שאוכלי בהמה אין בהם משום תיקון כלי. צריך לומר, שהחסרון אינו ב'תיקון' שהרי אפשר להתקין מקש שנועד לאכילת בהמה כלי שימושי לא פחות משאר קיסמים. החסרון הוא ב'כלי' - מכיון שדבר

⁴⁴ רש"י מסכת ביצה דף לג עמוד ב: ולא יקטמנו להריח בו - שיהא מקום הקטימה לח וריחו נודף, גזירה דלא לית ליקוטמו לחצוץ בו שיניו, דהתם כלי משוי ליה, ואיכא איסורא דאורייתא.

⁴⁵ מקבילה בתוספתא שבת ה' ט-י.

⁴⁶ המשנה וסוגיית הגמרא שעליה, בשבת קמ"א - קמ"א.

⁴⁷ רמב"ם שבת י"א ז

⁴⁸ וי"ג מנשה

⁴⁹ שבת ע"ב

⁵⁰ משנ"ב שכ"ב יג בשם רא"ש ורבנו ירוחם.

צודקת – מדוע מועיל היתר 'מאכל בהמה' כנגד מלאכה אסורה בשבת?
לפי דרכנו נאמר שאכן כך, ביום טוב ההיתר תקף מפני שמדובר באוכל נפש. אבל בשבת אין הצדקה להיתר באופן הזה, ולכן נזקק הרש"ז להסביר אחר לגמרי כדי להטעים את ההיתר בשבת.

טו. איסור ליבון רעפים

איסור ליבון הרעפים מופיע במשנה כנספח לאיסורי הולדת האש לצורך הבישול בתנור או על הכיריים.

ואין מלבנין את הרעפים.

מאי קא עביד? אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: הכא ברעפים חדשים⁵⁵ עסקין, מפני שצריך לבדקן, ואמרי לה: מפני שצריך לחסמן. תהיית הגמרא – 'מאי קא עביד', מכיון שאין בליבון הרעפים משום הכנה של הכלי. ההנחה היא שמדובר על רעפים שלמות, שחימומם אינו מעלה ואינו מוריד לכלי עצמו, והליבון נועד כדי לשמש את תהליך הבישול של האוכל שעל הכיריים ובתנור. התשובה היא שיש בליבון הרעפים החדשים הכשרה של הכלי עצמו לשימוש. על ההצעה שמדובר בבדיקת הכלי, מעלה הגמרא הקבלה מפתיעה:

בדיקת רעפים ובדיקת בהמה

תנן התם: דרסה, או שטרפה בכותל, או שרצצתה בהמה, ומפרכסת ושהתה מעת לעת ושחטה כשרה. אמר רבי אלעזר בר ינאי משום רבי אלעזר בן אנטיגנוס: צריכה בדיקה.

בעא מיניה רבי ירמיה מרבי זירא: מהו לשחטה ביום טוב? מי מחזקין רעותא ביום טוב, או לא?

אמר ליה: תנינא, אין מלבנין את הרעפים לצלות בהן. והוינן בה: מאי קא עביד? ואמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: הכא ברעפים חדשים עסקין, מפני שצריך לבדקן. אמר ליה: אן מפני שצריך לחסמן מתנינן לה.

קשה להבין מה הדמיון בין בדיקת הרעפים לבין בדיקת הבהמה לבד מן המונח המשותף. בבדיקת בהמה, הספק הוא האם בשל העובדה שהבהמה מסוכנת והיא עלולה להמצא טרפה, אין להשתמש בה ביום טוב. אולם אם יתברר שהיא כשרה, היא ראויה לאכילה ביום טוב. הרעפים, לעומת זאת, אינם 'אוכל נפש' משום בחינה שהיא, וגם אם

הנועד למאכל אינו נחשב לכלי.⁵¹ ומותר לחתכם אפילו בחיתוך מדויק ואפילו בסכין.⁵² בפשטות נראה, שמכיון שמדובר באוכל דמוי אוכל נפש⁵³ לא אסרו חכמים כלל ביום טוב. ושוב, זו דוגמה לכך שההיתר הועבר מיום טוב לשבת, אף על פי שבשבת היה מקום לאסור תיקון כלי גם בדבר שהוא אוכל.⁵⁴
אכן, בשלחן ערוך הרב הסביר אחרת:

ואף אם העלה הוא רך וראוי למאכל בהמה אעפ"כ יש איסור בקטימתו משום תיקון כלי שלא אמרו אוכלי בהמה אין בהם משום תיקון כלי הואיל והן רכין ואין מתקיימין כמו שיתבאר בס"ב לא לא כשמתקן האוכל להיות כלי בפני עצמו כגון שקוטם קש לחצוץ בו שינוי שאינו חשוב כמתקן כלי לפי שאין דרך האוכל כלל לעשות ממנו כלי בתחלה כיון שאינו מתקיים הרבה אבל דרך הוא לתקן בו כלי העשוי כבר כגון ליתן העלה בנקב שבחבית העשויה כבר לפיכך כשקוטמה לכך יש בקטימה זו משום תיקון כלי.

כלומר, לדעתו באמת בשבת אין היתר קטימה גם במאכל בהמה. ההיתר אינו נובע מכך שאינו כלי או אינו תיקון, אלא מסיבה מעשית בלבד – קש ועלים המשמשים למאכל בהמה הם רכים ואינם יכולים להיות כלי של ממש שיכול לשמש לאורך זמן. מובן, שלא כך משמע מן המימרא של רב יהודה, שכן, כפי שהתבאר וכפי שפירשו רבים, החסרון אינו בהיבט המעשי אלא במעמד העקרוני של מאכל בהמה. אבל טענתו העקרונית של הרש"ז

⁵¹ משנ"ב שכב ט.

⁵² שלחן ערוך או"ח שכב יב ובמשנ"ב ס"ק יב בשם החיי ארם. ועי' בבית יוסף שם שהראה שזו מחלוקת בבלי ותוספתא ופסק הרא"ש כבבלי.

⁵³ כמבואר במכילתא, שגם צרכי הבהמות כלולים בהיתר 'הוא לבדו יעשה לכם' – לכל צרכיכם.

⁵⁴ במלאכות שבת, יש שאינן קיימות באוכלין או בדרך אכילה, כמו: 'אין צביעה באוכלין' או שברירה בדרך האכילה אינה נחשבת ברירה. אולם הני מילי כשמדובר בטיפול באוכל עצמו דרך אכילה, כאן מדובר על קטימה לצורך אחר, ולכאורה אין סיבה לומר שתהיה מותרת בשבת. וצ"ע. ומצאתי ברקנאטי שנתן דעתו לכך וז"ל:

אין טחינה בדבר התלוש הלכך מותר ליקח תבן וקש וכ"ד הראוי למאכל בהמה לשברו לשנים לחצוץ בו שניו מדאמרי' בפ' המביא כדי יין אוכלי בהמה אין בהם משום תיקון מותר לקטום קש של שבולת בשבת לחצוץ בו שניו כפרש"י וכן עשה מעשה ר' יהודה ברי' יצחק אבל קיסם של עץ אסור: (סימן קיט)

נראה קצת מדבריו, שיסוד ההיתר אינו הראוי למאכל בהמה, אלא שאין טחינה בדבר התלוש, וחציצת השיניים מותרת רק בקש ולא בקיסמין בשבת. כלומר, עיקר מיעוט איסור המלאכה בשבת אינו נובע מהיות החומר מאכל בהמה, אלא מכך שעבודו אינו מלאכה גמורה. וכך משמע גם באו"ז הלכות יום טוב סימן שסב. ועי' בלח"מ שבת יא ז שהתקשה בכך.

שולחן ערוך
הרב אורה חיים
סימן שיד סע"ף
יא

ביצה לד א

⁵⁵ הרמב"ם אסר כל הרעפים ולא הבחין בין חדשים לבין ישנים. (הלכות יום טוב ג יא) והמגיד משנה הסבירו כלישנא אחרונה ולא כאוקימתא הראשונה בגמרא. ועי' בחידושי החת"ס כאן שמסביר שלדעתם כל ליבון של כלי חרס מועיל לחיסומו. ותלה מחלוקתם עם שאר הראשונים בדעתם בענין חיוב במלאכה שאינה צריכה לגופה.

חדשה מבית האומן ולשפות עליה קדרה ב"ט. והא דאמרין ואם בשביל לאפות הרי זה מותר, לא להפיגן בצונן קודם שיוסקו קאמר שהרי מתחסמין ואין מתירין משום צורך אפייה שזו היא ששינו אין מלבנין את הרעפים אלא שאם הוסקו הרבה וחושש שלא תשרף הפת בתנור מותר, וכן פרש"י ז"ל. ומיהו ק"ל דאם כן מאי למימרא פשיטא, ועוד דמסתמא מאי דאסר התיר משום לאפות, אבל במקצת התוספות ראיתי שכתבו דליבון רעפים הוי תיקון גמור אבל בתנור ליכא תיקון גמור אלא תיקון מועט ולצורך אפייה התירו.

מן הבבלי משמע לרשב"א שיש איסור גמור על בישול בקדרה חדשה ביום טוב. בירושלמי מפורש שאפשר להשתמש בקדרה חדשה – בשעת הדחק – ביום טוב. משמע שהסיבה היא ששמחת יום טוב דוחה את האיסור. האיסור עצמו, שנוי במחלוקת, אם הוא תיקון גמור או רק תיקון מועט, ולצורך אפייה התירו.

הבית יוסף סיכם את שיטות הראשונים, בפרשנות ובהלכה:

אין מבשלין בקדירות של חרס חדשות וכו'. ...שצריך לחסמן. להקשות בהיסק ראשון הם מתחזקים ומתקשים הילכך אף על גב דלצורך יום טוב הוא נמי דהא צולין עליהם מיהו כיון דבהיסק זה נעשה כלי אסור. ובתר הכי מיייתין בגמרא ... אמר ריש לקיש הכא בקדירה חדשה עסקין ומשום ליבון רעפים נגעו בה:

וכתב הרא"ש (ס' טו) מהכא משמע דהלכתא כלישנא דאמר דטעמא דאין מלבנין את הרעפים מפני שצריך לחסמן דקאמרין הכא בקדירה חדשה עסקין ומשום ליבון רעפים נגעו בה והיינו משום חיסום דאיכא חיוב חטאת משום מכה בפטיש (שבת לג.) ... ומכאן יש ללמוד שאין לבשל בקדירה חדשה ביום טוב דחסומי קא מחסם להו ...

וגרסינן בירושלמי דמועד קטן (פ"א ה"ט) רבי יודן ב"ר ישמעאל אורי מדוחק להביא כירה חדשה מבית האומן לשפות עליה קדירה ביום טוב עכ"ל: אבל התוספות (לד. ד"ה הכא) כתב ... ויש נזהרים שלא לבשל בתחלה בקדירה חדשה ולא היא דהכא בקדירה ריקנית דאז שייך בה ליבון רעפים ששופתה קודם שמביא המים אבל כשמבשלין בה מאכל לא שייך בה ליבון רעפים.

ובסמ"ג (לאוין עה כו:) כתוב גרסינן בירושלמי רבי יהודה ב"ר ישמעאל הורה מדוחק להביא כירה חדשה מבית האומן לשפות עליה קדירה ביום טוב יש רוצים ללמוד מכאן שאסור לבשל בקדירה חדשה ביום טוב וצריך ליתנה על האש מערב יום טוב אבל יש לחלק בין קדירות שלנו לכירה...

יעמדו בבדיקה – אפשר יהיה להשתמש בהם ככלי עזר לבישול, ואין הם אלא 'מכשירי אוכל נפש', בדרגה משנית. ההשוואה מבוססת אם כן לא על שימוש וחשיבותו של הכלי או הבהמה, אלא על ההיבט של הספק שקיים במעשה הבדיקה. אם יבדק וימצא בלתי ראוי לשימוש, אזי היתה הבדיקה לבטלה. ברעפים, הבדיקה כרוכה בליבון, שוא 'בישול שלא לצורך', ואילו בבהמה, הבדיקה כרוכה בשחיטה שקדמה לה.⁵⁶

הפירוש האחר, 'שצריך לחסמן' פירושו שזו השלמת התקנתם, והיא אסורה משום תיקון הכלי.⁵⁷ פירוש זה התקבל בגמרא וכך גם מופיע בהמשך במפורש בבבלי:

תנו רבנן: תנור וכירים חדשים הרי הן ככל הכלים הנטלין בחצר, אבל אין סכין אותן שמן, ואין טשין אותן במטלית ואין מפגיגין אותן בצונן **כדי לחסמן**, ואם בשביל לאפות הרי זה מותר.⁵⁸

וכן גם בדין על בישול בקדרות חדשות:

תניא אחד מביא את האור ואחד מביא את העצים ואחד שופת את הקדרה ... כולן חייבין ... בשלמא כולהו קא עבדי מעשה אלא שופת את הקדרה מאי קא עבדי? אמר רבי שמעון בן לקיש הכא בקדרה חדשה עסקין ומשום לבון רעפים נגעו בה.

איסור חיסום הקדרה נתפס כאיסור דאורייתא, בשבת. וצריך עיון, מה יהיה הדין ביום טוב, כאשר כל פעולות הבישול האחרות מותרות. האם יש לאסור את חיסום הקדרה כי הוא אינו חלק מבישול האוכל אלא הוא תיקון כלי בפני עצמו, או שמכיון שהקדרה נחוצה לבישול, אפשר להתייחס אל חיסום הקדרה כמלאכה שאינה צריכה לגופה או 'אינו מתכוון' ולהתיר. באופן אחר אפשר להשתמש במושגים של יום טוב, ולומר שמתוך שהותרה לצורך הותרה נמי שלא לצורך.

ההתלבטות הזאת מופיעה בדברי הרשב"א, בסגנון שונה:

תנור וכירים אין סכין אותן שמן ואין מפגיגין אותן בצונן כדי לחסמן, וא"ת תיפוק לי דאסור לחסמן על האש ולאפות ולבשל בהן מפני שמתחסמין, י"ל דאין אלו צריכין חיסום דאפייה אלא אפילו בצונן מתחסמין ואסור. ומיהו מההיא דשופת את הקדרה שמעינן שאסור לבשל ב"ט בקדרה חדשה שלא הוחרה לכבשונות. וגרסינן בירושלמי במועד קטן רבי יודן ברבי ישמעאל אורי מדוחק להביא כירה

⁵⁶ המפרשים דנו בשאלה, הרי שחיטה מסוכנת הותרה במפורש במשנה לעיל פרק שלישי, מפני מה נזקק רבי ירמיה לפשוט ממקרה דחוק כמו ליבון הרעפים ולא מדין מפורש במשנה. לדין מקיף בסוגיה זו, עיי' בשו"ת 'יען יוסף' להרי"י גרינוולד, מפאפא-ניו יורק. חלק אורח חיים סימן שכט.

⁵⁷ רשב"א מפרש שזה איסור מכה בפטיש. (ד"ה א"ל, לד א).
⁵⁸ מקבילה בתוספתא פרק ד' הלכה #

בבלי ביצה לד,
א

בית יוסף אורח
חיים סימן תקב
אות ד

חידושי
הרשב"א ביצה
דף לד עמוד א

ואין מתקנין את השפוד ואין מחדדין אותו.⁶² תנו רבנן: אין מפצעין את הקנה לצלות בו מליח, אבל מפצעין את האגוז במטלית,⁶³ ואין חוששין שמא תקרע.⁶⁴

גם כאן, רשימה של פעולות בכל אחת מן הברייתות, הדנות בתהליכי הבישול כסדרם, ולא על סדר המלאכות והאיסורים. הברייתא הראשונה עוסקת בהתקנת תבשיל בשר וירקות, הברייתא השנייה עוסקת בטיפול בצלי, ורק הברייתא השלישית עוסקת במלאכה – 'פציעה'. אמנם אין אב מלאכה כזה, וגם הבעיה האיסורית אינה אחת, ברישא מדובר על פציעת הקנה ככלי עזר לצליה, ואילו בפציעת אגוז עוסקים בחשש שהמטלית תקרע. האור-זרוע מסביר שאין חוששין שמא תקרע, דהיינו – גם אם תקרע לא איכפת לנו, כי אין זה קורע על מנת לתפור.⁶⁵

יז. מכשירי אוכל נפש

נחזור עתה לפרק שלישי ונתבונן במחלוקת התנאים בענין 'מכשירי אוכל נפש'. מקור המחלוקת מצוי בתוספתא, המשלימה את משנת 'אין בין יום טוב לשבת אלא אוכל נפש', במגילה:

אין בין יום טוב לשבת אלא אוכל נפש בלבד ר' יהודה אומ' אף מכשירי אוכל נפש. המחלוקת נדונה בגמרא על גבי משנת השחזת סכין ביום טוב:

משנה. אין משחזין את הסכין ביום טוב, אבל משיאה על גבי חברתה...

מאן תנא דבמשחזת אסור? אמר רב חסדא: דלא כרבי יהודה, דתניא: אין בין יום טוב לשבת אלא אוכל נפש בלבד, רבי יהודה מתיר אף מכשירי אוכל נפש.

אמר ליה רבא לרב חסדא: דרשינן משמך הלכה כרבי יהודה. - אמר ליה: יהא רעוא דכל כי הני מילי מעלייתא תדרשון משמאי.

אמר רב נחמיה בריה דרב יוסף: הוה קאימנא קמיה דרבא, והוה קא מעבר לסכינא אפומא דדקולא, ואמרי ליה: לחדדה קא עביד מר, או

⁶² מקביל לתוספתא פ"ג הט"ו.

⁶³ המאירי מסביר את הצורך במטלית – כשפוצע את האגוז בשיניו, וחושש שלא יפגעו השיניים. ואילו המהרש"ל הסביר שזה מאפשר לפצע כמה אגוזים בבבת אחת. (יש"ש ביצה פ"ד סימן כב)

⁶⁴ מקביל לתוספתא פ"ג הט"ז.

⁶⁵ אור זרוע, הלכות יום טוב סימן שס"ד. וכן ברמב"ם הלכות שבת פרק כב הלכה כד. הרעק"א הקשה מדוע לא יחשב לאיסור דרבנן ככל דין אינו מתכוון שאינו פסיק רישיה. ועי' בגליון הש"ס ובדרוש וחיידוש למסכת ביצה כאן. והגר"ע יוסף הרחיב מאד בביאור הענין, כמקור לדיון בשאלת פסיק רישיה דלא ניחא ליה בשבת. (יביע אומר, חלק ה', או"ח סימן כז אות ג').

והגהות מיימון כתב בפרק ג' (אות ז) דברי סמ"ג ואח"כ כתב אמנם הר"מ היה מזהיר לבשל בכל קדירה חדשה מערב יום טוב אם רוצים לבשל בה ביום טוב וכ"כ התוספות (שם) וכן נמצא בתוספות הר"מ דאסור אם לא מדוחק כגון שאין לו מה יאכל וכן הרוקח (עיי' מעשה רוקח סק"ג) עכ"ל.

ורבינו ירוחם (נ"ד ח"ב לא): כתב קדירה חדשה לבשל בה ביום טוב כתבו התוספות שאסור... ונראה דבקדירות שלנו שכל תיקון וגמר עשייתן היא בבישול בתנור של יוצרים שאינו אסור וכן עמא דבר עכ"ל וכן המנהג פשוט היום לבשל בקדירות חדשות ביום טוב ומעולם לא ראינו מי שפקפק בדבר:

הראשונים לא ראו בדברי הירושלמי מחלוקת על האמור בבבלי, אלא פירשו ששמחת יום טוב וצורך האכילה דוחה את איסור חיסום הקדרה, בשעת הדחק. ואילו הבבלי דן במצב שאינו דחוק, ויש לו אפשרות לחסם את הקדרה מערב יום טוב או להשתמש בקדרה מחוסמת.

יש מבעלי התוספות הסבורים, שכל בישול מותר אגב אורחא גם את חיסום הקדרה,⁵⁹ ואיסור חיסום הקדרה נאמר רק על קדרה ריקנית, שבה אין בישול אלא התקנת הקדרה עצמה. לשיטה זו לא מבואר, האם הם מחשיבים את חיסום הקדרה כמכשירי אוכל נפש ואוסרים זאת כדעת רבנן, או שגם אליבא דרבי יהודה, יש למנוע התקנת הכלי באופן נפרד מן הבישול, אם ישנה דרך לחסמו תוך כדי הבישול.⁶⁰

טז. ברייתות הכנת האוכל לבישול

בסוף הסוגיה מביאה הגמרא רצף של ברייתות, העוסקות בהכנת האוכל והמכשירים לקראת הבישול, ובמהלכו

תנו רבנן: מולגין את הראש ואת הרגלים ומהבהבין אותן באור, אבל אין טופלין אותן בחרסית, ולא באדמה, ולא בסיד, ואין גוזזין אותן במספרים. ואין גוזזין את הירק בתספורת שלו, אבל מתקנין את הקונדס ואת העכביות. ומסיקין ואופין בפורני, ומחמין חמין באנטיכי ואין אופין בפורני חדשה, שמא תפחת.⁶¹

תנו רבנן: אין נופחין במפוח, אבל נופחין בשפופרת.

⁵⁹ "ור"י התיר בתשובה אחת ללבן ביום טוב כלי שקורין טרפ"א בלע"ז שאפו בו ביום תחתיה פלאדון ואחר הליבון יאפו עליה פאשטיד"א של בשר ומשום תיקון כלי אין כאן שהרי נראה כמחממה לבשל תחתיה ומשום מכשירין נמי אין כאן שהרי הבערה זו צריכה לבישול" (מרדכי ביצה פרק יום טוב רמז תרפא)

⁶⁰ וכל האיסור הוא משום 'טורח שאינו צריך' כמו ב'שפוד שנרצף'. (כח ב, רש"י ד"ה אסור לתקנו) ⁶¹ מקביל לתוספתא פ"ג הי"ט - כ

לפי ההסבר הזה שבגמרא, רבי יהודה מסיק את ההבדל מדרשת הכתוב, ואם כן, תיקון כלי יהיה אסור מדאורייתא אם ניתן היה להתקינו מערב יום טוב, ומותר לכתחילה אם לא ניתן היה להתקינו מערב יום טוב.

יש לברר, אם הכוונה ב'אפשר מבעוד יום' היא לאפשרות אובייקטיבית שאינה תלויה במצב המשתנה. לכן, לדוגמה, קדירה שניתן לחסמה מערב יום טוב, אסורה בשימוש ביום טוב, או דילמא, הדבר הוא תלוי-נסיבות, ולכן, אם לא חסם הקדרה מערב יום טוב, ובתוך יום טוב אין קדרה חלופית ואין במה לבשל, יותר הדבר.

מקור לדיון הזה יכולים לשמש דיוני הראשונים במלאכות עצמן. הראשונים נחלקו, כפי שהתבאר בהרחבה בשעורנו על מלאכת צידה, האם ההבחנה בין מלאכות מותרות ואסורות משום 'אוכל נפש' ביום טוב, מבוססת על השאלה אם אפשר היה להכין מבעוד יום. שיטת תוספות היא שאפשרות ההתקנה מבעוד יום קיימת כתבחיין ב'מכשירי אוכל נפש' אך לא באוכל נפש עצמו. אבל רש"י והרמב"ם פירשו שזו השאלה המכרעת בהבחנה בין מלאכות אסורות ומותרות משום אוכל נפש ביום טוב. לכן, לדעת רש"י וסייעתו, צידה ותלישה אסורות לגמרי, גם לאוכל נפש, כי ניתנות להעשות מבעוד יום.

לפי השיטה הזאת, כבר במלאכות התקיים דיון מקיף בשאלה מה דינה של מלאכה שיכולה להעשות מבעוד יום אך עדיף שתעשה ביום עצמו. או מה הדין במלאכה שרובה הגדול יכול להעשות מבעוד יום, כמו קצירה, אבל יש מקרים בוודים שבהם העשיה ביום עצמו עדיפה, כגון קטיף ירקות. ניתן להעתיק את הדיון ממלאכות אוכל נפש למכשירי אוכל נפש. התולדה תלמד על האב.

אחת משאלות המבחן היא שאלת כלי שנפגם ביום טוב עצמו, שהוא בודאי תיקון שלא יכול היה להעשות מערב יום טוב – במקרה הקונקרטי, אבל באופן עקרוני, זו מלאכה שיכולה להעשות ביום טוב. יש שתי מימרות בסוגיה בעניין זה:

ואמר רב יוסף סכין שעמדה מותר לחדדה ביום טוב והני מילי הוא דפסקא אגב דוחקא.

אמר רב יהודה אמר שמואל: שפוד שנרצף - אסור לתקנו ביום טוב.

הרי"ד מעלה כמה שאלות לגבי ההלכה הראשונה בתוספותיו:

אמר רב יוסף סכין שעמדה מותר לחדדה ביו"ט והיא דפסקא אגב דוחקא

אין לפרש כגון שעמד ביו"ט דאם כן אע"ג שלא פסקה כלל שרי לחדדה דומי' דסכין שנפגמה ביו"ט שמחדדין אותו.

להעביר שמנוניתה? ואמר לי: להעביר שמנוניתה. וחזיתי לדעתיה דלחדדה קא עביד. וקסבר: הלכה ואין מורין כן.

ואמר אב"י: הוה קאימנא קמיה דמר, והוה קא מעבר סכינא אשפתא דרחיא, ואמרי ליה: לחדדה קא בעי מר או להעביר שמנוניתה? ואמר לי: להעביר שמנוניתה. וחזיתי לדעתיה דלחדדה קא עביד, וקסבר: הלכה ואין מורין כן...

ואמר רב יוסף: סכין שעמדה - מותר לחדדה ביום טוב. והני מילי - הוא דפסקא אגב דוחקא.

עד כאן נראית מחלוקת תנאים פשוטה ופסק ההלכה של האמוראים הוא כרבי יהודה, שמותר לתקן כלי לצורך אוכל נפש, במגבלה שזו 'הלכה ואין מורין כן'.

רב חסדא בדרכתו, מבאר את היקף המחלוקת:

דרש רב חסדא ואיתימא רב יוסף: אחד סכין שנפגמה, ואחד שפוד שנרצם, ואחד גריפת תנור וכירים ביום טוב - באנו למחלוקת רבי יהודה ורבנן. דתניא: אין בין יום טוב לשבת אלא אוכל נפש בלבד, רבי יהודה מתיר אף מכשירי אוכל נפש.

אזכור הלכת גריפת תנור וכיריים, כורכת גם את ההלכות של פרק רביעי עם המחלוקת בתיקון כלי. לפי זה משמע, שכל ההלכות של פרק רביעי, שעסקנו בהן לעיל, ויש בהן מגבלות על תיקון כלים, הן רק אליבא דרבנן, אבל לרבי יהודה, הכל מותר, משום מכשירי אוכל נפש.⁶⁶

טעם המחלוקת מוסבר כך:

מאי טעמא דתנא קמא? אמר קרא (שמות יב) הוא לבדו יעשה לכם, הוא - ולא מכשיריו. ורבי יהודה: אמר קרא לכם - לכם - לכל צרכיכם. ותנא קמא, הא כתיב לכם! - אמר לך: ההוא לכם - ולא לנכרים. - ואידך נמי, הא כתיב הוא! - אמר לך: כתיב הוא, וכתיב לכם. ולא קשיא: כאן - במכשירין שאפשר לעשותן מערב יום טוב, כאן - במכשירין שאי אפשר לעשותן מערב יום טוב.

לפי המסקנה של הדיון, גם רבי יהודה מודה לחכמים שיש איסור על תיקון מכשירי אוכל נפש ביום טוב, ויש להבחין בין מכשירין שאפשר לתקנם מערב יום טוב וכאלו שאי אפשר לתקנם.

⁶⁶ כך עולה גם מדברי רש"י בד"ה 'ואין גורפין' ביצה לב ב, שהוא 'אתיא כרבנן', עדיין צריך לברר מדוע לא אמר זאת רש"י גם בשאר הלכות שבפרק, ואפשר שהסתפק בציון ליד גריפת תנור וכיריים, כי עליהם אמר רב חסדא במפורש בסוגייתנו שהם אליבא דרבנן. אבל הרי"ן (על הרי"ף שם) כתב שאפשר להעמיד גם כרבי יהודה, במקום שאפשר לו בלא גריפה. ולפי זה יוסברו דברי האמוראים שהתירו לבני ביתם לגרוף, לא כמחלוקת על עצם הדין שבברייתא, כי סבירא להו כרבי יהודה ודלא כרבנן, אלא שזו אוקימתא, שלא יכלו בלא גריפה. וזו עצמה, צורת הצגת הדברים של האמוראים שאמרו לבני הבית שהם זקוקים לצליה משובחת, יצרה את המצב המציאותי של 'אי אפשר בלא גריפה'.

ביצה כח, ב

תוספות רי"ד
מסכת ביצה דף
כח עמוד ב

חידושי
הרשב"א ביצה
דף כב עמוד א

הא דפשיט הכא כרבנן לאיסורא בין בכיבוי הנר מפני דבר אחר בין בכיבוי בקעת כדי שלא יתעשן הבית ושלא תתעשן הקדרה וכן במכחל עינא ביומא טבא ... ואיכא דקשיא ליה דהא אסיקנא לקמן באיך פרקא דהלכה כר' יהודה דאמר לכם לכל צרכיכם ואין מורין כן ... הרמב"ן ז"ל אומר דהכא לגמרי אסרו דהא לאו בפרקא הוה ולא בפני עם הארץ וכן בהשחזת סכין לא אשכחן מאן דשרי בלא שינוי הלכה למעשה, אלא שצריך לתקן הסוגיות ולתמצא דאלו הכא אסרו לגמרי ואלו בגריפת תנור אשכחן דשרו לגמרי היכא דלא איפשר... ואמרין נמי התם דרשינן משמך הלכה כרבי יהודה ואמר להו יהא רעוא דכל הני מילי מעלייתא תדרשון משמי.

ו"ל שלא סמכו על ר' יהודה לגמרי אלא באותן הדברים שהם עיקר מכשירי אוכל נפש כגריפת תנור כדי שלא יחרוך התבשיל עצמו שאם אתה מחמיר עליו אתי לאימונעי משמחת י"ט, ובדברים שאינם עיקר אוכל נפש אלא שהן צריכין כגון כבוי בקעת שלא יתעשן הבית במקום שהוא אוכל שם או כבוי הדליקה משום אבוד כלי תשמישו שאוכל בהם אסור לגמרי בין להורות בין לעשות מעשה ביחוד... הא לר' יהודה כל שהוא דוחה י"ט מכשיריו נמי דוחין, וכן כחול עין הנאת כל הגוף ולדברי ר' יהודה דאמר לכם לכל צרכיכם מותר ולא סמכו על דברי ר' יהודה בזו ב"ט ראשון אלא בשני. ודברים שהם מכשירי אוכל נפש אלא שאין צריכין כ"כ כגון סכין שעמדה שהרי איפשר בשאלה שהרי מצויין לכל ויוליך בהמה אצל סכין או אצל בהמה מותר ע"י שינוי דכיון דאיפשר ע"י שינוי לא שרינן אלא שאין מורין כן משום דשכיחי ולא אתי לאימונעי משמחת י"ט ולפיכך דורשין בכלל הלכה כר' יהודה במכשירין ובפרטן מחלקין בהן הכל לפי מה שהוא ענין, אלו הם דברי הרמב"ן ז"ל.

בשונה מדברי בעל המאור, סבור הרמב"ן שהפסיקה אינה כללית כרבי יהודה. רבי יהודה עצמו אכן מתיר כל סוגי מכשירים אם יש להתקנתם זיקה לאוכל נפש, אבל האמוראים פסקו הלכה כרבי יהודה באופן חלקי. ויש בדבר שלש רמות, מה שהוא צורך אוכל נפש מיידי, כתנור וכיריים, התירו לגמרי.⁶⁸ מה שאינו צורך אוכל נפש אלא צרכי הגוף והנאותיו – לא התירו. ומה שהוא צורך אוכל נפש אך ניתן לפתרו בלי שיפגע בשמחת יום טוב, כגון על ידי שמוש בכלי אחר או

אלא ודאי כגון שעמדה מקודם לכן כדמפרש המורה ומשום הכי מותר לחדדה, דהוה סבר מערב יו"ט לא צריכין לחדודי אלא אשתמש בה כמות שהיא. משמע שהרי"ד סובר הלכה כרבי יהודה, וכך הכרחי לפרש בדעת רב יוסף שהורה כן בעקבות רב חסדא. משמע עוד, שאם התקלקל ביום טוב, יש לו דין של 'אי אפשר מבעוד יום'. ולכן פשיטא ליה שאם הסכין נפגמה ביום טוב, מותרת בחידוד. אבל מה שפירש המורה דאי לא פסקה אגב דוחקא אסור משום טירחא יתירא אינו נראה לי דהא כשנפגמה איכא טירחא יתירא ושרי...

הגורם של טירחא יתירה שהועלה על ידי רש"י נועד להסביר מדוע צומצם ההיתר הכללי להתקין מכשירי אוכל נפש ביום טוב אליבא דרבי יהודה, במקרה שלא ניתן היה להכין מבעוד יום, שהוא המקרה של סכין שפסקה. הצמצום הוא גם בכך שהצריכו שזה יהיה משום 'דוחקא' וגם, כפי שדייקו הראשונים מדברי רב חסדא, שמותר 'לחדדה' אך לא להשחזתה.

בעל המאור סבור שמעיקר הדין מותר גם במשחזת, ולא התירו בגלוי כי זו הלכה שאין מורין כן.⁶⁷ אולם בעל המאור מחדש, שגם לרבי יהודה ישנו איסור גמור בהתקנת כלי ברמת 'שוויי מנא'. כל שהתיר רבי יהודה הוא תיקון כלי קיים. אבל הוא לא התיר ייצור כלי חדש, שלא כדעת רבי אליעזר במילה, שהתיר לעשות פחמין לעשות כלי ברזל וסכין של מילה בשבת.

ההסבר לכך נראה פשוט. בשבת, יש דחיה גמורה לדעתו של רבי אליעזר של איסורי שבת מפני מצות מילה, מגזרת הכתוב של 'וביום השמיני'. אבל ביום טוב, אף על פי שהתורה התירה 'אך אשר יאכל לכל נפש', היתר זה אינו היתר גמור, והוא מוגבל לסוגי מלאכות מסוימים, ואף מה שאינו מוכן מבעוד יום נאסר, יש אומרים אפילו מדאורייתא. מכיון שכך, התקנת כלי מחדש תהיה אסורה, אם מדין מחוסר הכנה, אם מדין שמלאכה מן הסוג הזה לא הותרה ביום טוב. גם מבלי שנגדיר במדויק מה טיבה של המלאכה, האם זה 'מכה בפטיש', 'בונה' או 'סותר' על מנת לבנות'. דוגמה טובה לאיסור שכזה הוא איסור הולדת אש. אף על פי שהותרה מלאכת הבערה, ולא זו בלבד, אלא שהיא הותרה גם שלא לצורך, לא התירו הבערת אש חדשה משום 'מוליד'. אפשר לומר, שגם התקנת כלי חדש, שלא היה בכלל כלי בערב יום טוב, תחשב לאיסור 'מוליד'. מלבד האיסור המסוים דאורייתא או דרבנן שחל על פעולה זו.

הרמב"ן והרשב"א הציעו חילוק אחר:

⁶⁸ עיי' בשו"ת מהרש"ם ח"ו סי' לה, שמבאר שבתנור אין מלאכת מתקן גמורה ואינו מכה בפטיש. ועיי' שם בדיונו הארוך בהגדרת מלאכת בונה ומכה בפטיש והתנאי שצריך שיגמר מייד, ושיעמוד לאורך זמן.

⁶⁷ כך ביאר בטעמו של הרי"ף בסוגיין, שלא התיר במשחזת אל אגב ריחייא או אפומא דדיקולא.

המחלוקת היסודית בין רבי יהודה לבין חכמים ב'מכשירי אוכל נפש', אינה מחלוקת קטבית כפי שנשמע מן הברייתא. גם לדברי חכמים, נראה שאם אין איסור ממשי מדאורייתא בתיקון הכלי, אזי כאשר הוא נחוץ לשמחת יום טוב, אפשר למצוא צדדים להקל, ואילו לרבי יהודה, במקום שיש טורח מרובה (רש"י), או שזו יצירה של כלי חדש לגמרי (בעל המאור), ולכולי עלמא – כשניתן היה להכין את הכלי מערב יום טוב, אזי יש להחמיר ולאסור את הטרחה המיותרת ביום טוב.

כמעט ולא מוצאים בסוגיות הגמרא בפרקנו נסיון להגדיר במדויק את טיב האיסור הקונקרטי בכל דוגמה של תיקון כלי. המקומות שבהם מתקיים דיון שכזה, נותרים לעתים עמומים, כמו בדוגמה של פחיתת הבית, שבה לא הוכרע אם מדובר באיסור סותר, באיסור מוקצה, או בצירוף של שניהם, ואם מדובר באיסור סותר, האם זה איסור דאורייתא או דרבנן.

הקושי ביצירת הגדרה מדויקת של קווי המותר והאסור, מחייב גישה יותר אינטואיטיבית, המזהה האם פעולה מסוימת נראית כחלק בלתי נפרד משמחת יום טוב והכנת האוכל, או שהיא נראית כטרחה שאינה ראויה ליום טוב. מחלוקות הראשונים והאחרונים מסביב לגדרים המדויקים מוסיפות במקרים רבים על המבוכה, אבל מאפשרות לחדד יותר את התחושה – מה נראה היה להם כאיסור ברור ומה לא. לעתים, כמובן, משתנה המציאות ואיתה גם העמדה ההלכתית. כגון, כאשר בימי בעלי התוספות התייחסו לקדרות חדשות כקדרות מחוסמות לכל דבר, ולכן התירו באופן פשוט שימוש בקדרות חדשות בניגוד לעולה מן הגמרא ולפוסקים שקדמום. השינוי במציאות החמרית הצטרף גם לשיקול דעת הלכתי, שראה בחיסום הקדרה דבר שאינו מתכוון ואינו מלאכה בפני עצמה, אם אין מדובר בקדירה ריקנית, אלא בקדירה שיש בה תבשיל.

לעתים, החכמים עצמם יוצרים את שינוי המציאות, כאשר האמוראים מורים לבני ביתם שהם חפצים בצלי עשוי היטב, אך לא שרוף מדי, הם הופכים את הצורך בגריפת התנור לצורך ישיר של שמחת יום טוב ואוכל נפש, ובכך יוצרים את המציאות שבה מותר לגרוף תנור וכיריים, יש אומרים רק אליבא דרבי יהודה, ויתכן שבנסיבות כאלה – אפילו לרבנן.

השאלת כלי מחברו, בכלים שמצויים להשאלה – התירו רק על ידי שינוי.⁶⁹ הראב"ד הציע כוון אחר:

לפיכך התירו לבקע בשינוי וכל הדברים הדומים לזה. א"א איני יודע לאיזה דבר נלמוד מזה הטעם. והטעם השווה לכל הדברים להלכה קי"ל כר' יהודה דמכשירין שאי אפשר לעשותן מעיו"ט מותר לעשותן כדרך ביו"ט והוא שיהיה דבר הצריך ולא יהא בו תקון לחול ואם אפשר לעשותן מעיו"ט עושין אותן ע"י שינוי וזהו טעם לביקוע וטעם למלח, ועם כל זה צריך הדבר תקון שהרי לדעת חכמים אע"פ שא"א לעשותן מעיו"ט בעי שינוי א"כ תבלין מה טעם נדוכין כדרך ומלח למה אפילו בשינוי?

אלא לא מסרן הכתוב אלא לחכמים והם אמרו יש מכשירין שהם כאוכל עצמו והם התבלין והמלח שנכנסים באוכל עצמו והתירו זה כדרכו זה על ידי שינוי ואפילו לדעת חכמים וכן לר' יהודה מפני שמספיק למלח בהטייה לדוכה כל צרכה, ואפשר דבקוע עצים מפני שאי אפשר לאפות ולבשל בלא עצים עשו אותו כדיכת המלח והתירו אותו על ידי שינוי.

בסופו של דבר לדעת הראב"ד, אי אפשר לקבוע גדרים מדויקים, ו'לא מסרן הכתוב אלא לחכמים'. הם שקבעו מה נחשב מספיק אוכל נפש עד שהתירוהו כדרכו, גם במכשירין, אפילו לדעת חכמים, ומה נחשב למכשירין, ואפילו לר' יהודה אם אפשר להחמיר בו יש להחמיר.

יח. לסיכום

נראה לסכם ולומר, שדין התקנת הכלים כדין המלאכות. בשונה משבת, שם היסוד הוא איסור המלאכות, ועליו נסמכים שאר האיסורים, כתולדות דאורייתא וכסייגים דרבנן, ביום טוב, היסוד הוא איסור מלאכת עבודה, כלומר התעסקות בדברים שאינם שמחת יום טוב וצורך אוכל נפש. תיקון כלי, כמו מלאכות עצמן, אסור כאשר הוא מסיח את הדעת מן העיסוק הישיר בשמחת יום טוב, והוא מותר במקום שיש חשש שימנעו משמחת יום טוב.

המשניות והברייתות מתארות את אופים של תיקוני הכלים הנחוצים לשם שמחת יום טוב, ואת אלו שאינם נחוצים, ולכן הם אסורים. ובתווך, את המקרים שבהם יש הבחנה פנימית במעשה התיקון, אם באופן התיקון, אם במידת הנחיצות של הכלי וכדומה.

⁶⁹ קיימות שיטות ראשונים נוספות. הרמב"ם פסק כנראה דלא כרבי יהודה, עי' פרק ד' מהלכות יום טוב הלכה ט' ובדברי המגיד משנה שם. הרא"ש פסק כרבי יהודה והרחיב בהיתר, שבשל עץ מותר להורות לחדד, ורק במשחות זו הלכה שאין מורין כן. (רא"ש פרק ג' סימן י')

השגת הראב"ד,
על רמב"ם
הלכות יום טוב
פרק ד' הלכה י'.